

ELS MOLINS HIDRÀULICS DE LA CONCA BAIXA DEL GAIÀ: ELS MOLINS DE LA RIERA DE GAIÀ

Joan Carles Blanch i Torrebadell

INTRODUCCIÓ

A la conca baixa del Gaià, de l'embassament fins a mar, en un tram d'onze quilòmetres de riu trobem cinc molins bladers aixecats al costat del traçat d'una s'iquia quilomètrica que s'alimentava d'aigua del Gaià mitjançant diferents rescloses.

D'aquests molins, el que es troba situat més a l'interior és el Molí de Cortades. En ell coincideixen tres termes municipals: Vespella, El Catllar i La Riera.

Baixant cap a mar, paral·lela al riu Gaià transcorre la s'iquia. A l'alçada de la Torre de l'abella trobem "El Molinet" situat a l'antic terme d'Ardenya. Ja a La Riera, a la plaça Major, es troba el "Molí del Mig" i sortint del poble el "Molí de la Torre", situat en l'antic terme de Montoliu.

L'estudi que us presentem es centra en aquests tres últims molins. Deixarem per més endavant l'estudi del "Molí de Cortades" (El Catllar) i del "Molí del Pas", (Altafulla) últim molí que trobem abans d'arribar a la desembocadura del Gaià a la Mediterrània.

Aquest cinc molins són peces fonamentals en l'origen de la formació de varis pobles del Baix Gaià que van començar a créixer en època medieval a mida que les moles del molins van començar a rodar. Després d'aproximadament vuit-cents anys d'estar rodant i de procurar el "pa de cada dia..." no poden caure en l'oblit d'un enderroc. Unes construccions tant necessàries abans com l'aire que respiraven els nostres avantpassats.

No deixa de ser curiós que hagin arribat en funcionament fins quasi l'actualitat. Aquest és un mèrit prou important per no deixar-los perdre. Són un

gran patrimoni històric-cultural. Per això se'ls ha de tenir en compte, preservar-los, catalogar-los i donar-los a conèixer.

Tots ells són exemples històrics d'una època, d'una societat i cultura fonamentada en l'aprofitament de l'aigua del Gaià per fer moltures de cereals. La farina d'aquests servia per aconseguir un aliment bàsic en la dieta humana: el pa.

Els Molins i l'aigua del Gaià que portava la síquia, amb la que també es regaven les terres fèrtils, les hortes de Ferran, Altafulla, La Riera, Ardenya... van afavorir els assentaments humans. Les primeres cases formant nuclis aïllats al voltant d'un molí o sota el domini dels castells termenats. En aquest cas, el Castell de Montoliu (Castellot), que afavoria la protecció de terres, cases i molins d'aquests primers habitants.

Aquesta zona del Baix Gaià, abans, havia estat sota el domini musulmà i frontera als segles X-XI amb el califat de Còrdova. Hem de pensar que aquests molins, síquies, basses, rescloses, són hereves de l'enginyeria hidràulica romana i sobretot musulmana, i que aquests van portar-la a la seva màxima expressió d'orient fins a occident.

1. "EL MOLINET" O "MOLÍ DE L'ABELLAR"

1.1 Localització

Es troba situat al costat del riu Gaià entre els municipis de La Riera i d'Ardenya. L'edifici està en l'antic terme d'Ardenya en una plana fluvial molt fèrtil, envoltada d'hortes. A prop d'ell, als turons del costat s'hi aixeca la Torre de l'Abella.

Es pot dir que la torre fou una de les primeres construccions que afavoriren els assentaments de la població a la primitiva Ardenya. Els estudiosos proposen com a data de construcció de la torre entre els segles X-XI, quan el Gaià era frontera entre el món islàmic i el comtat de Barcelona.

Les altres construccions més antigues de la zona d'Ardenya són l'església vella de Sant Jordi, dels segles XII-XIII i el Molinet.

1.2 Onomàstica del molí

Aquest molí es coneix actualment amb el diminutiu "El Molinet". Segurament per diferenciar-lo dels altres dos molins més grans en estructura com són el Molí del Mig i el Molí de la Torre. En el segle XVIII apareix referenciat com a "Molinet" en els contractes d'arrendament del mateix.

Últimament hem conegut un document aparegut en el llibre de *Nòtules 1*, de Tamarit on es fa referència a la venda-compra d'aquest molí. En aquest document, el "molinet" rep el nom de "molí de l'abellar", establint-se una relació directa amb el topònim Torre de l'abella, situada molt a prop de l'edifici en qüestió.

1.3 Datació: Una aproximació

No coneixem moltes dates ni documents que parlin d'aquest molí. La data més antiga es remunta al segle XIV. Concretament al 7 de gener de 1334.

“...Guillema, vídua de Berenguer teixidor, dels Masos de Virgili, tutora –designada per Simó de Montoliu, Castlà de Tamarit– dels seus fills Berengueró i Romeua, de més de catorze anys, vengué junt amb la darrera, el molí de l'Abellar, dins del terme del castell de Montoliu, entre el camí del Catllar i l'honor d'Arnau Blanch, d'Ardenya tingut pel prior de Sant Pere de Cubelles a Guillem Castellà, d'Altafulla amb el cens d'una lliura, 3 sous, i 4 diners, per Sant Miquel i sis quarteres d'Ordi, per 35 lliures...”⁽¹⁾

En aquest cas es fa referència al molí de l'abellar, a mig camí del Catllar... que es relaciona directament amb el topònim de la Torre de l'abella ja existent segles abans.

El Molí es devia aixecar molts anys després que es construís la Torre de l'abella. Aquesta torre als segles X-XI tenia la funció de vetllar els camps, conreus i el camí que anava de Tamarit al Catllar. No és d'estranyar que prop de la torre, potser entre els segles XII i XIII es construís el molí de l'abellar, conegut actualment com a molinet.

Existeix a l'exterior d'una de les dues portes d'entrada a la sala de les moles la data de 1772. De ben segur que aquesta data fa al·lusió a l'any de construcció de la mateixa porta o de les reformes fetes en aquest molí, per part dels seus propietaris.

1.4 Descripció de l'edifici

És un molí que ha conservat totes les seves parts fins a l'actualitat, malgrat que s'estan fent reformes en el seu interior per adaptar-lo a un habitatge familiar. L'edificació és bastant regular, quadrada amb coberta de dues aigües*.

Fins al moment conservava a la sala de les moles, dos jocs de moles volandera i sotana, en total quatre. A més té dos carcaus*. Per tant entra dins la tipologia dels “grans molins” de dues moles com poden ser els seus parents més propers com el molí del Mig i el molí de la Torre. La sala de les moles està coberta per una gran volta de mig punt, feta amb pedra i argamassa, on encara es poden veure les marques de la cimbra de canyes que es va emprar per construir-la.

Té una bassa a la part posterior del molí per tal d'acumular gran quantitat d'aigua per fer anar els dos jocs de moles alhora. Si no tingués bassa, el cabal limitat de la síquia només en podria fer funcionar una de sola.

En el segon pis, hi trobem una gran sala que era on hi havia el graner amb un forat des d'on es llençava el gra a través d'una canal que anava a parar a un

1. COMPANYS FERRERONS, Isabel; “Torredembarra i Clarà medievals”. Segles XIII-XIV. Edita Ajuntament de Torredembarra, 1999.

embut que recollia el gra per dirigir-lo cap a la mola de moltures. A l'exterior encara es veuen les restes d'una pallissa.

1.5 Alguns apunts històrics sobre l'edifici

Aquest molí, juntament amb el molí del mig formà part del patrimoni dels Borràs –petita noblesa terratinent– que més tard van adquirir el títol de Marquesos de la Bàrcena, a l'últim quart del segle XVIII.

Els propietaris del molinet l'arrendaven a altres, quasi sempre moliners, amb la intenció d'explotar-lo mitjançant contractes d'arrendament. Els propietaris cobraven una part dels diners recaptats per qui necessitava moldre en els molins del Marqués. Més endavant, quan parlem del molí del mig veurem un contracte d'arrendament entre un moliner i el propietari.

D'altra banda, hem trobat altres documents que parlen del molinet.

Al 1779 trobem una declaració sobre l'estat dels estris del molí del mig i del molinet feta per dos mestres de molins. Narcís Vallés, de la Granja i Joan Batista Soler, de Valls davant del notari Geroni Cabanes a Torredembarra, a petició del Marqués. Vegem-ho:

“... En lo Molinet afirmen los declarants, que a la mola del recó se ha de fer de nou lo rodet y la pila per no ser de servey los que hi ha y son valor importará treinta lliuras barcelonesas, de las que deurá satisfacer lo arrendatari vint lliuras: en la mateixa mola se hi troba trencat, y molt derrubit lo collferro de manera que indispensablement se ha de fer de nou, que será son import quinze lliuras, de las que deurá pagar lo arrendatari set lliuras y deu sous: tambe se ha de fer nova la canal de dita mola, per ser inútil la que hi ha, y son cost sera de onse lliuras, y de esta quantitat tindra el arrendatari de pagarne quatre lliuras, y deu sous: En la mola del entrant de dit molí, que es immediata a la porta, han reparat los declarants que lo riscle, es de tal manera dolent, que se ha de fer de nou, y sera de valor de deu lliuras, que es a carrech y obligacio de dit arrendatari lo haverlas de pagar...”⁽²⁾.

Podem deduir que la maquinària de les moles no estava en gaire bon estat. Ben al contrari de l'estat general de l'edifici, que era bo. A més, cal pensar que degut al seu ús continu la maquinària i estris s'havien de renovar sovint. L'arrendatari mitjançant el contracte assumia la responsabilitat de finançar una part de les despeses de manteniment.

L'altra notícia que tenim d'aquest molí és un Inventari de 1782, requerit pel Marqués de la Bàrcena –propietari del molí– al Notari públic de Torredembarra, Geroni Cabanes.

“... En lo Molinet: Duas molas corrents de pedra de Montjuich, ab sos collferros, tot usat. Duas tramujas de fusta, vellas. Un parpal de ferro, vell. Duas

2. AHT. Doc. Notarial. Declaració de 1779. Notari Geroni Cabanes.

tancas de ferro vellas. Duas agullas, ab sos daus de bronze, usadas. Un nall de ferro usat. Una caixa de fusta de pi vella, per posarhi les molturas. Uns riscles de fusta de lladoner, usats. Los currons, Barras y fustas necessarias per trauerer i posar las molas... ”⁽³⁾.

Aquest inventari estava a l'ordre del dia cada vegada que el Marquès decidia arrendar els molins de la seva propietat a un arrendatari diferent, per tal de controlar quins béns mobles contenien els molins i en quin estat es trobaven.

1.6 Fitxa tècnica

Datació: Aproximadament entre els segles XIII-XIV.

Tipus de Molí: És un molí amb bassa i pallissa. Té un salt d'aigua i dos carcaus per on sortia l'aigua que feia moure dos jocs de moles. Pertany al grup de "Grans molins" de dues moles, com el molí del mig i el de la torre.

Estat de conservació: Fins al moment era d'abandonament. Actualment és de propietat privada i s'estan duen tasques de rehabilitació per convertir-lo en casa unifamiliar. La bassa encara es pot veure. No es poden veure els forats del salt d'aigua perquè han sigut tapats. A la sala de les moles s'ha obert una porta nova que comunica amb el pou.

Tipus de construcció: Hi ha una part del molí, l'antiga que està feta amb grans carreus de pedra ben tallada, com és el pou o salt d'aigua i la sala de les moles. El segon pis del molí està fet de pedres irregulars i argamassa. Segurament aquest pis fou aixecat posteriorment, damunt la sala de les moles.

Coberta: l'exterior és a dues aigües i l'interior de la sala de les moles és de mig punt.

L'interior de la coberta al segon pis és de biga i llata de fusta amb rajoles de bòvila.

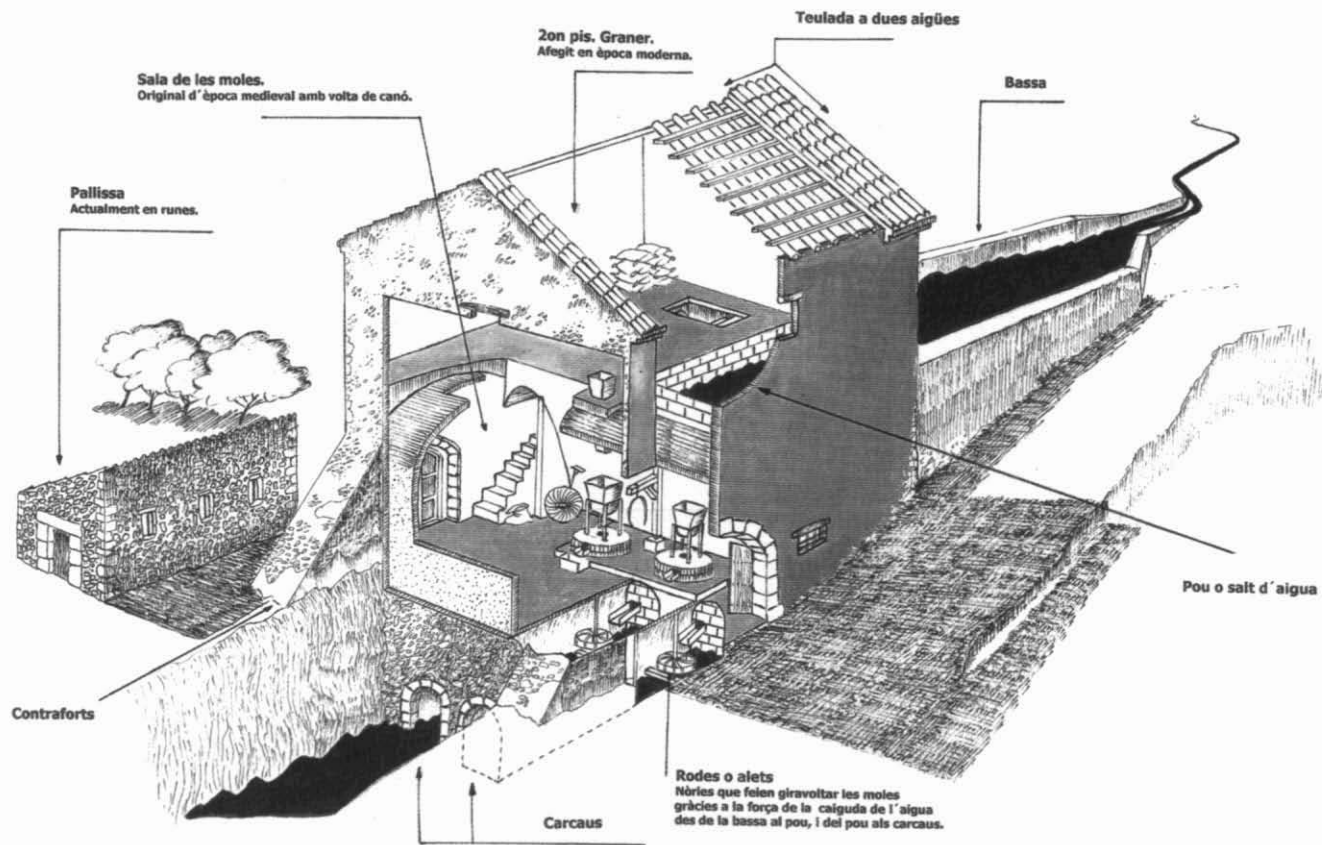
2. EL MOLÍ DEL MIG

2.1 Localització

Edifici situat a un extrem de la plaça Major, concretament el número vuit. A costat i costat té dos pàrkings de cotxes. L'un es troba a sobre de la bassa del molí, desapareguda quan es va canalitzar les sèquia, als anys vuitanta del segle passat, i l'altre, més gran, correspon a les terres immediates que tenia el molí. D'aquesta parcel·la de terra encara es conserven uns tarongers.

Aquest edifici no té construccions annexes. Les que hi havia, van desaparèixer amb la construcció del vial de la sèquia.

3. AHT. Doc. Notarial. Inventari de 1782. Notari Geroni Cabanes.

Reconstrucció visual de l'interior-exterior del Molí de l'Abellar - "molinet" (s. XIII-XIV aprox.)

Davant seu s'hi aixeca l'Ajuntament de La Riera, de finals del segle XIX. A prop del molí trobem edificacions importants com el gran edifici renaixentista de Cal Borràs, s. XVI, i l'església barroco-classicista de Santa Margarida, de finals del XVIII.

És a dir que el molí del mig es troba al "rovell de l'ou" del nucli antic, on en pocs metres ens trobem amb els edificis que històricament són representatius dels poders fàctics de La Riera com la Parròquia, representant l'Església, Cal Borràs, la petita-noblesa terratinent i l'Ajuntament, el comú de la Vila. Tots aquests edificis resten avui sota l'impressionant ombra del centenari arbre de la Plaça.

2.2 L'onomàstica del molí

Hem trobat que aquest edifici té tres topònims. Tres maneres de referir-se a una mateixa cosa, com són, el "molí de la Riera", el "molí del mig" i el "molí de la plaça", ordenats d'aquesta manera per una qüestió cronològica. Tots tres molins són el mateix.

El terme "el molí de la Riera" l'hem trobat en els contractes d'arrendament del molí al segle XVIII. Es suposa que s'anomenava "de La Riera" per diferenciar-lo del molí de "la Torre", propietat del Comte de Santa Coloma, senyor de Torredembarra. Entenent que el molí de la Torre pogués pertànyer a l'antic terme de Montoliu.

A més l'afegitó "... de La Riera" es pot interpretar com l'únic molí que hi va haver en el terme de La Riera fins al 1842, data en què Ardenya –municipi independent fins aleshores– és annexionat pel municipi de La Riera, juntament amb el molí d'Ardenya, anomenat el Molinet.

Ara el "molí de La Riera" passarà a ser el "molí del Mig", entre el "molinet" i el "molí de la Torre", tots tres a partir de 1842 dins el mateix terme municipal.

El terme més actual és el de "molí de la Plaça". La Plaça Major es va anar configurant al llarg del segle XIX, de la mateixa manera que els noms dels carrers que coneixem avui dia. Un cop la plaça fou presidida per un edifici rehabilitat per acollir l'Ajuntament, a finals del XIX, és quan aquest lloc agafa importància com a lloc representatiu del poble, per allò dels poders fàctics que dèiem abans. Veiem doncs com el "...de la plaça" també acaba donant nom a aquest molí, molt més antic que el concepte de Plaça Major.

2.3 Ubicació del molí del mig: La quadra de La Riera

En aquest cas es va aixecar aprofitant el pendent natural del terreny. Aprofitant el desnivell que hi ha entre el carrer Major i les hortes.

El molí i la bassa van condicionar el creixement del carrer Major, com també ho va fer l'edificació de cal Borràs, al segle XVI, com una de les primeres cases que van començar a definir aquest carrer.

Tant “Ca les Borrasses” com el molí del mig són dos edificis que destaquen. L'activitat pre-industrial del molí de La Riera segurament va provocar que es construïssin cases a prop d'aquest, seguint l'eix del Carrer Major i l'actual plaça Major. Ambdós edificis, juntament amb l'església antiga (medieval) i algunes cases més devien formar el nucli de la quadra de La Riera.

2.4 El “molí vell” i el “molí nou”: Energia hidràulica i hidroelèctrica

Es tracta d'un molí fariner de dues moles amb una bassa de considerables dimensions. La siquia medieval, que captava l'aigua mitjançant una resclosa a Ardenya hi desemboca, passant abans pel “molí de l'abellar”.

Aquest edifici té dos jocs de moles, en total quatre, que es diferencien unes de les altres. Unes són més noves i unes són velles. Unes es mouen per energia hidroelèctrica i les altres per hidràulica. Unes estan al primer pis i les altres al segon. Són unes realitats que ens porten a definir que en el “molí del mig” hi ha dos molins diferents: el molí vell i el molí nou, de la mateixa manera que veurem en el molí de la Torre.

2.4.1 *El molí vell*

Es troba en un nivell inferior al de la plaça Major, sota la sala de moles del molí nou. En aquest nivell encara es poden apreciar les antigues escales fetes amb còdols de riu que unien l'actual plaça Major i l'entrada del molí vell.

Aquesta planta soterrani, correspon a l'antiga sala de les moles, encara avui es pot observar un joc de moles. Segurament n'hi havia dues, ja que el molí té dos carcaus, però actualment només n'hi ha una.

En aquest cas, falta la mola volandera i només queda la mola sotana. Aquestes moles eren mogudes per energia hidràulica. L'aigua baixava pel salt d'aigua i feia rodar les rodes que hi havia als carcaus, que feien giravoltar a la vegada la mola volandera.

Aquesta sala de moles té volta de mig punt feta d'argamassa i pedres irregulars, en la qual encara es poden apreciar les petjades de la cimbra de canyes, posades per a la seva construcció.

El molí vell va moldre el gra de molts conreus que hi havia a la riba del Gaià durant segles, fins arribar a principis del segle XX, data en què es va electrificar dotant-lo d'una sala i unes moles noves. Amb això el molí vell va deixar de funcionar donant pas al molí nou. Aquest últim va funcionar al llarg del segle XX, molturant farina i pinso per a les bèsties.

2.4.2 *El molí nou*

Quan parlem de molí nou i vell, fem referència al mateix edifici. En aquest molí hi ha tres jocs de moles. Dues de modernes i una d'antiga. Les modernes es situen a la part superior o primera planta, l'una al costat de l'altra. Totes dues mogudes per l'electricitat que proporcionava una turbina situada a la part més fonda del salt d'aigua. En aquest cas parlem que la força de tracció de

les moles de la primera planta era mitjançant l'energia hidroelèctrica. Hi havia una turbina que produïa electricitat gràcies al salt de l'aigua i que alimentava un motor que feia moure un sistema d'engranatges i de corretges transmissores, que feien giravoltar les moles volanderes.

Segurament que aquest sistema es va implantar en aquest molí a principis del segle XX, de la mateixa manera que al Molí de la Torre.

“... L'electrificació que fou promoguda per la Mancomunitat de Catalunya a principis del segle XX va afavorir que molts molins s'instal·lessin petites centrals hidroelèctriques...”⁽⁴⁾ –com és el cas d'aquests molins de La Riera.

La sala de moles moderna, està situada al nivell de la Plaça Major i està coberta amb un embigat, de llata i rajola. Part d'aquest embigat ha caigut damunt de les moles i les ha malmès bastant. La part de teulada que resta dreta està apuntalada per què no cedeixi.

2.5 La data de construcció del molí: Dues hipòtesis

Desconeixem des d'un bon principi la data de construcció de l'edifici però hi podem fer una aproximació.

La documentació més antiga que tenim del molí fa referència als Borràs com a senyors i arrendataris d'aquest durant els segles XVIII-XIX, i propietaris des de 1835 fins al segle XX. A la dècada dels 90 del segle XX, el molí fou adquirit per l'Ajuntament de La Riera de Gaià. Per tant ha passat a ser propietat del poble, un edifici important per la seva història, funció i per la seva arquitectura.

Podem pensar que es va construir a redós del casal renaixentista de Cal Borràs. Podem aventurar-nos a suposar que si aquesta es va aixecar cap al 1583, segons la data que trobem a la façana de la casa, el molí es devia aixecar al voltant d'aquestes dates, pensant que aquest molí sempre ha estat propietat la família Borràs. O sigui, que fos un edifici d'època moderna.

Una altra hipòtesi més versemblant és que el “molí de la Riera” ja existís des d'època medieval com a centre de moltures dels camps de cereal que hi havia al seu voltant dins la quadra de La Riera i que les primícies i drets del molí estiguessin en mans d'un senyor feudal: com l'Arquebisbe de Tarragona, el Monestir de Santes Creus o d'un noble.

A més, hi ha dos trets estilístics que apropen el molí del mig als altres dos molins:

El sistema constructiu que s'empra per fer la volta de la sala de les moles d'aquest molí (la cimbra de canyes) és idèntic a l'emprat a la sala de les moles del molinet, que és d'origen medieval.

La finestra d'esqueixada simple* que veiem damunt dels carcaus del molí del mig és molt semblant a la que trobem al molí de la torre, també d'origen medieval.

4. BLAY BOQUÉ, JORDI - CLAVÉ, SALVADOR ANTÓN; *El patrimoni dels molins de la demarcació de Tarragona. Anàlisi i estratègies d'intervenció*. Diputació de Tarragona. Cultura. Tarragona, 2001. p. 46.

Tots aquests trets estilístics fan pensar que és una construcció d'origen medieval.

De moment no hem trobat cap data en cap document que ens parli del seu origen medieval. L'única data que hi ha al molí és la de 1875 que està damunt d'un arc rebaixat i que pot fer referència a la construcció o reforma de la mina del desguàs de la bassa.

2.6 Conflictes per l'aigua de la síquia: Plets, cursos i recursos

El fet que al llarg dels segles s'anessin incorporant nous molins al traçat medieval de la sèquia provocava que sovint hi haguessin disputes pel control de l'aigua.

Amb el molí del mig i el molinet i juntament amb el molí de la torre, eren tres els molins que necessitaven desplaçar gran quantitat d'aigua per fer moure els mecanismes hidràulics. D'altra banda també hi havien els hortolans, que també necessitaven aigua per regar les seves parcel·les.

Aquesta necessitat d'aigua tant d'uns com dels altres van fer córrer rius de tinta i fer moure molta paperassa durant molts segles.

Com podem veure els plets entre pagesos i moliners pels usos de l'aigua a La Riera estaven a l'ordre del dia. Venien des de temps immemorials i han arribat fins als nostres dies.

Aquestes lluites es van acabar amb la victòria dels hortolans sobre els moliners. El tancament dels molins de La Riera, als anys setanta del segle passat i la construcció de l'embassament de ENTASA (Repsol), que garantia aigua tot l'any per a regar van posar fi a dos valors patrimonials molt importants en l'origen sense deixar aigua pel Gaià.

Tots aquests plets, en veritat, reflectien una lluita encoberta entre diferents oligarquies. La Comunal (Ajuntament), representant a vegades els interessos dels hortolans i en d'altres els interessos dels moliners, és a dir, la petita noblesa.

La solució no estava tant en l'emmagatzematge de grans quantitats d'aigua en les basses dels molins, per fer moure els mecanismes hidràulics i per regar, sinó que més aviat passava per un bon ús de les aigües, una racionalització, un reglament per no malgastarla.

Per tal que s'arribés a un reglament, prèviament hi van haver nombrosos recursos judicials. Aquí us n'oferim una mostra dels que hem trobat, tots ells pertanyen al segle XIX. Per exemple, esmentar el "*... Recurs del Comte de Santa Coloma, de 1817, en contra de Llorenç Virgili i altres terratinents de la Riera per haver trencat el pany de les aigües del Molí fariner de la Riera...*"⁽⁵⁾. En aquest cas és la noblesa en contra dels terratinents locals.

També hi ha altres recursos entre nobles, en coalició o no, sempre vetllant pels seus interessos. En aquest cas el Comte de Santa Coloma pel Molí de la Torre i el Marquès de la Bàrcena (Borràs) pel molí del mig i el molinet.

5. AHT. Fons documental dels Comtes de Santa Coloma. N. 212.

Tenim dues causes més: la causa del “...Comte de Santa Coloma i el Marqués de la Bàrcena i el Batlle de la Riera per l'ús de les aigües del Gaià per als dos molins de la Riera ...”⁽⁶⁾ Aquesta de 1828-29, i una altra de 1830-32, en la qual ... *l'ajuntament, el Comte de Santa Coloma i el Marqués de la Bàrcena en contra els interessos dels hortelans...*⁽⁷⁾ Per hortelans entenem els pagesos de La Riera.

Per posar pau a tot aquest reguitzell de plets, causes i recursos, es van fer les anomenades concòrdies. Existeix una “*Concordia de Molinos*” feta al 1845⁽⁸⁾. Les Concòrdies de molins, van intentar posar fi a aquestes disputes introduint un reglament pels usos de l'aigua i també pel manteniment de les infraestructures hidràuliques com eren la síquia i la resclosa, que eren d'ús comunitari, però ningú se'n volia fer càrrec del manteniment.

2.7 Els arrendaments

Els propietaris del molí del mig durant els segles XVIII-XX han estat la família Borràs i que al llarg de les generacions s'ha anat arrendant a segones persones que el regentaven, pagant als Senyors una quantitat en espècie o en diners, en proporció del molturatge aconseguit.

Hem trobat dos arrendaments, un del segle XVIII i un altre del segle XX. El del segle XVIII és una “*Collecta*” (arrendament) fet per Albert de Borràs i Margarola, Marqués de la Bàrcena, a Rafael Segur, moliner del terme de Vilabella, firmat a La Riera al 1782.

L'altre contracte d'arrendament correspon a l'any 1952. Maria de Barraquer i Borràs arrenda el molí de la plaça a Joaquim Cabayol Solé, per un any prorrogable, amb el preu de dos mil set pessetes amb cinquanta cèntims.⁽⁹⁾

Totes dues cessions en arrendament anaven acompanyades dels respectius inventaris dels estris que hi havia al molí. En el cas de l'inventari fet al 19 de juny de 1782, en el molí de La Riera hi trobem:

“... *duas molas corrents de pedra de montjuich ab sos collsferros tot usat...*”

“... *duas tramujas de fusta vellas...*”

“... *un parpal de ferro nou...*”

“... *duas tancas de ferro vellas...*”

“... *tres pics de ferro, ab manech de fusta vells...*”

“... *duas agullas de bronze, ab sos daus del mateix, tot usat...*”

“... *una caixa de fusta de pi, vella per posar-hi les moltures...*”

“... *uns riscles de fusta de lladoner, tot usat...*”

“... *los corrons, fustas, barras necessarias per treurer y posar las molas...*”⁽¹⁰⁾

6. AHT. *Ibidem*. N. 256.

7. AHT. *Ibidem*. N. 257.

8. Document Notarial anomenat “*Concordia de molinos*”, transcrit al 1889, original de 1845. Notari: Adelfo Fochs, Barcelona, 1889.

9. “*Contrato de Inquilinato*”. Arrendament del molí del mig. Barcelona, desembre de 1952. Cedit per la família Cabayol-Sordé.

10. AHT. Manual notarial Torredembarra, 1782. (c.17). Inventari del molí del mig.

Aquest inventari correspon a la part del molí vell. Avui dia en la sala de les moles del molí vell de la plaça encara es conserva un joc de moles fetes amb pedra de Montjuïc. Aquest era un tipus de pedra fàcil de treballar, amb la que es van construir molts edificis del Barri Gòtic de Barcelona. A més era de fàcil extracció i bastant assequible per a la butxaca.

L'altre inventari, el de 1952, fa referència al molí nou, al nou mecanisme instal·lat a la sala de les moles a principis del segle XX.

- "... *Un juego de piedras de diametro 1,30 mtrs...*"
- "... *Accesorios del juego de piedras...*"
- "... *Un motor electrico en buen estado de seis H.P...*"
- "... *Una correa de cuero de unos seis metros de diametro...*"
- "... *Una polea de madera de dos metros de diametro...*"
- "... *Una bascula de 200Kgr...*"
- "... *Instalacion electrica y contador electrico para fuerza...*"⁽¹¹⁾

L'arrendament de 1952, especifica que Joaquim Cabayol Solé rep el local en perfecte estat de conservació i solament se li arrenda el molí per a molturatge de pinsos, comproment-se a tornar-lo tal i com l'havia trobat. A pagar el lloguer acordat i tots els impostos i sobrecàrrecs si l'Estat ho exigeix. A no fer cap obra sense permís de l'arrendador i a no tenir materials explosius en el mateix molí. Se li incrementa un 10% l'arrendament respecte al preu de l'anterior arrendador, degut a la legislació vigent. El propietari del molí, es reserva el dret de recessió del contracte d'arrendament si no es compleixen les clàusules.⁽¹²⁾

Si el comparem amb l'arrendament del mateix molí fet 170 anys abans, al 1782, veurem que la cosa no canvia tant.

El Marquès de la Bàrcena concedeix a Rafael Segur l'arrendament dels dos molins de la Riera i els entrega en bon estat. Per això servia un inventari, per veure l'estat general del molí i dels seus estris.

Rafael Segur haurà de fer anar els 2 molins a "...*l'estil y pràctica del bon moliner...*"⁽¹³⁾ i deixar-los en bon estat, un cop acabat l'arrendament.

El Marquès encomana a Rafael Segur que dugui els comptes en una llibreta on deurà anotar totes les coses que es moldran en els dos molins. Blat, grans i llegums... els diners dels cobraments de les moltures s'hauran d'entregar mensualment al Marquès, i també un tant per cent de la quantitat de grans molts.

A més, Rafael Segur ha de pagar la quarta part de la meitat de les despeses del molí, com son, "... *escurar el rech, mantenir l'aigua, mantenir la resclosa i tot lo gasto del ferrer i tot lo gasto del fuster...*"⁽¹⁴⁾

Si s'ha de fer alguna reforma que implica obra nova, aquesta anirà a càrrec del senyor Marquès, com a propietari del molí que és.

11. "Contrato de Inquilinato". (1952) Inventari del molí de la plaça.

12. *Ibidem*. Arrendament del molí de la plaça.

13. AHT. Man. Not. Torredembarra, 1782. (c. 17) Contracte d'arrendament del molí de la Riera. (p. 89-90).

14. *Ibidem*, (p. 93v-94).

La divisió de les moltures del molí aniran de la següent manera: de les quatre parts tres seran pel Sr. Marquès i una per Rafael Segur. És a dir, que una quarta part de la producció del molí anirà per Rafael Segur. També haurà de moldre gratuïtament tot el blat que el Sr. Marquès necessiti per casa seva.

Les garanties i els beneficis revertien com podem veure més en les arques del senyor i no tant a les butxaques de qui arrendava el molí. A canvi el Marquès cedia les hortes del molí, en aquest cas pel manteniment del moliner, “... *una porció de terra al costat del Mollí, que ocupava un antic trull, ara derruït per fer verdures per ell y sa familia...*”⁽¹⁵⁾

2.8 Fitxa tècnica

Datació: Incerta. Possiblement d'origen medieval. Modificat al segle XVIII.

Tipus de Molí: És un molí fariner hidràulic, mogut per rodes horitzontals. Correspon a la tipologia de “grans molins”, que són aquells que tenen dues moles i casa del moliner.

Estat de conservació: És bo. Conserva totes les seves parts menys la bassa i el trull pels animals. Part del sostre del primer pis, s'ha desplomat sobre les moles del molí nou (del segle XX) i l'altra part, resta apuntalada, però corre el risc de cedir, ja que el terra és de fusta i les bigues que el sostenen estan podrides per acció de la pluja. Aquest molí, és de propietat municipal. Actualment té la funció de magatzem municipal.

Codi: 0912003. Catalogat en l'inventari dels Molins de la demarcació de Tarragona.⁽¹⁶⁾

Tipus de construcció: Feta amb pedra i argamassa. Les cantonades de l'edifici estan reforçades amb carreus de pedra tallada, igual que alguna finestra i les dues voltes dels carcaus. La part superior de l'edifici, el molí nou, està feta de paret de tàpia, amb reforços de pedra i combinant totxos en algunes parts. Algunes parts del molí estan fetes totalment amb pedra irregular. Edifici que ha anat sofrint ampliacions al llarg dels anys, segons les necessitats de l'època.

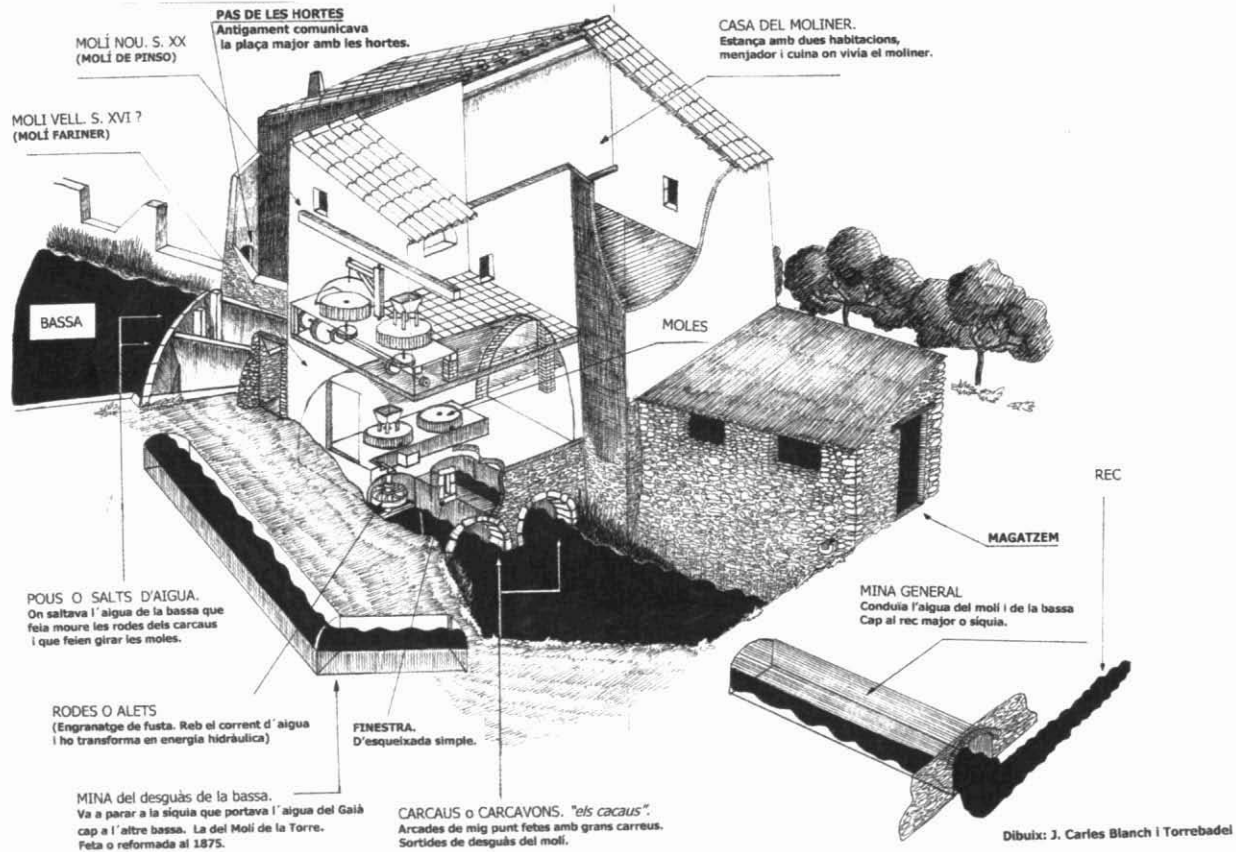
Coberta: Exterior: Feta amb teula àrab amb un voladís amb canalera de ceràmica o “tortugada”.

Interior: Entramat de bigues i llates de fusta que sostenen les rajoles, que a la vegada suporten les teules.

Altres elements arquitectònics: Que també formen part del molí i que ens ajuden a entendre la funció de l'edifici com a tal són: El perímetre de la bassa, que actualment funciona d'aparcament municipal i que a simple vista es pot seguir el seu traçat i també, d'un tram de la síquia, amb els seus característics rentadors i arcades, que avui dia, encara es conserven.

15. *Ibidem*, (p. 94).

16. BLAY BOQUÉ, Jordi - CLAVÉ, S. Anton; *El Patrimoni dels molins de la demarcació de Tarragona*. Diputació de Tarragona. Cultura. TGN, 2001. p. 574.

Reconstrucció visual de l'interior-exterior del Molí de la Riera - "del mig" (s. XIII, aprox.)

3. EL MOLÍ DE LA TORRE

3.1 L'onomàstica del molí

Actualment se'l coneix com a molí "de la Torre", ja que durant molts segles va pertànyer als senyors de Torredembarra, primer als Icard i després als Queralt. També se l'ha anomenat en algun document, molí de Virgili.

3.2 Localització: El Molí "Vell" i el Molí "Nou"

Avui dia ho coneixem popularment com "el Molí", però en realitat es tracta de tres molins. El més antic és el que més ens interessa. Aquest l'anomenaren "Vell" i els dos restants, "Nou".

El molí de la Torre (vell) es troba a la part baixa del poble, tot just entrant a mà esquerra, on hi ha un carreró amb pendent que condueix fins a l'entrada de la casa del moliner. Actualment l'antic molí està envoltat d'edificis que formen part d'una adaptació i ampliació feta el segle XX.

Al costat d'aquest trobem dos molins per moldre pedra, blanc d'Espanya*, totalment mecanitzats, construïts a inicis del segle XX, i que utilitzaven pel seu funcionament l'energia hidràulica i l'elèctrica.

A l'altre costat del molí vell, s'aixeca el que probablement fou la casa del moliner, i que actualment és la casa dels propietaris de l'edifici.

Ambdós molins, avui, han deixat de funcionar. El "molí vell" va deixar de funcionar abans de la Guerra del 36 i el "molí nou" va deixar de rodar cap al 1971.

3.3 Datació del Molí Vell: Una aproximació

L'origen del Molí de la Torre sembla ser, que rau en una donació de terres que van fer els propietaris del castell d'*Ullastrell* o *Monteolivo*, actual *Castellot*, als monjos de Santes Creus. És a dir, la família Montoliu, va cedir part dels seus dominis al Monestir.

Es creu que els monjos van veure la bona situació de la zona, al costat d'un riu, amb corrent d'aigua regular. Van aixecar-hi un molí fariner i canalitzaren l'aigua del Gaià mitjançant una resclosa i una sèquia, per portar-la fins al molí i fer-lo funcionar.

La data més antiga, fins ara trobada que parla de l'existència del Molí de la Torre, és la del 25 d'octubre de 1272, quan *Guillem de Claramunt, de la família Montoliu, confirma l'existència del Molí i la seva propietat al Monestir de Santes Creus.*⁽¹⁷⁾

El segon document, tan antic com l'altre, fa referència a la discussió entre els monjos de Santes Creus i el *Paborde** de Tarragona sobre el domini del Molí. *Ermengol de Banyeres certifica i acredita al Monestir com a propietari del molí, i també de la Castlania de la Riera.*⁽¹⁸⁾

17. RAFÍ, JAUME; *Apunts històrics de la Riera de Gaià*, La Riera, p. 5.

18. *Ibidem*, p. 5.

Es dona per suposat, tal i com diu Jaume Rafí als *Apunts històrics de la Riera*, que al voltant del molí s'hi aixequessin d'altres cases, a redós de l'activitat que creava el molí.⁽¹⁹⁾ La necessitat de cultivar conreus de cereals, que eren regats aprofitant el circuit de l'aigua de la sèquia, i de la bassa del molí, van fer que es desenvolupés un primerenc nucli poblat.

Aquest nucli correspondria a la idea del molí i "quatre cases" més, amb uns terrenys conreats que configuraven un petit terme que s'anomenava "quadra".

Estem davant, doncs, d'un dels orígens més antics d'una de les quatre *quadras** que formaran part del poble de La Riera, ja plenament constituït a finals del segle XVIII.

El que està per esbrinar és si el molí de la Torre, documentat ja, el 1272, és l'origen de la quadra de La Riera o ho és la de Montoliu⁽²⁰⁾.

Les construccions que es troben al costat del molí en l'actualitat són molt interessants: la pallissa o graner de "Cal Rull", i la casa de "Cal Josep Maria".

3.4 Els Senyors del Molí "Vell"

Des de la seva construcció aquest molí fariner ha estat de diferents propietaris, de la mateixa manera que les "quadres". Normalment els drets de mòlta eren exclusius dels senyors feudals del territori, de la quadra de La Riera o Montoliu.

En el moment de la seva construcció, s. XIII, la primícia la tenien els Monjos de Santes Creus, més tard l'Arquebisbe de Tarragona, i durant un temps els Comtes de Santa Coloma i altres senyors que dominaren la zona del Baix Gaià.

Tots aquests tenien el molí arrendat a un moliner o una família. Tothom qui volia moldre al molí del senyor havia de pagar en espècie, part de la collita, o també amb moneda.

Realment era un negoci rentable pel senyor que engreixava les seves arques a costa d'oferir un servei per tal d'obtenir un element bàsic en la dieta de la població: el pa.

El monopoli en l'ús de l'aigua per part dels senyors era evident i la construcció de molins en terres recuperades als musulmans era una manera de rentabilitzar la producció de les seves terres conreades pels vassalls.

A l'any 1889 el propietari del molí "vell" era Jaume Safont i més tard fou adquirit per la família Boronat i Boada el 8 de Juliol de 1898 pel preu de 12.500 ptes.⁽²¹⁾

19. *Ibidem*, p. 5.

20. Acta Notarial de compra-venda del Molí de la Torre. N. 505. Per la família Boronat-Boada. Tarragona, 1898. En aquesta acta, el notari Gramunt, esmenta que aquest molí està situat en "...el antiguo término de Montoliu...".

21. Act. Not. n. 505. Fam. Boronat-Boada, Tarragona, 1898.

3.5 L'AIGUA DEL RIU GAIÀ

3.5.1 Les rescloses, la sèquia i les basses

Des del segle XIII fins a l'actualitat, al llarg del traçat de la sèquia s'hi van anar afegint més molins fariners. Un total de quatre molins comptant el Molí de Cortades, que actualment, en una part, pertany al terme de La Riera de Gaià. L'últim molí que trobem abans d'arribar al mar és el "molí del pas", ja al terme d'Altafulla. La resclosa d'aquest molí, es conserva en part dins el riu Gaià, en el terme de la Riera.

El document datat el 1272, parla que el Molí de la Torre té una conducció d'aigua anomenada "rec" que alimentava la bassa. *La captació de l'aigua es situa en terme del Catllar i que el Monestir tenia el dret de treure terra, pedres i troncs del terme veí, si convenia arreglar la resclosa.*⁽²²⁾

Normalment quan hi havia una gaianada, les rescloses de captació d'aigua per a la sèquia desapareixien, moltes d'elles eren arrossegades per la virulència de l'aigua. En aquest document de 1272, doncs, es parla d'aquest dret que tenia el Monestir, propietari del Molí de la Torre, per tal de refer la resclosa.

Antigament les rescloses es feien de troncs i pedres (lloses) compactades amb sorra. Avui, en el terme de La Riera se'n conserva una feta de pedres i argamassa.

El "rec" que s'anomena en el document de 1272 és l'actual sèquia. Fora del nucli urbà de La Riera, encara es conserva descoberta. La sèquia servia per portar l'aigua del Gaià a les basses dels molins i també per regar.

És una conducció artificial d'aigua que es mou gràcies a la inclinació natural del terreny. És a dir, seguint les corbes de nivell.

Al llarg d'aquesta s'hi van establir varis rentadors públics, dels quals en queden molt pocs en peu, i també n'hi havia de privats com els de les cases dels carrers Sant Pau, Fondo i Major que donaven per la part del darrera a la sèquia.

Les basses no tenien una forma concreta. més aviat s'adaptaven al lloc on es trobaven.⁽²³⁾ Normalment l'edifici del molí es situava a un extrem de la bassa. En el Molí de la Torre, la bassa té forma triangular o al molí del mig, on la bassa (desapareguda) era rectangular amb el molí en un extrem.

3.5.2 Els drets de l'aigua: Regants i Moliners.

La combinació dels dos usos que es donava a l'aigua canalitzada moltes vegades era origen de disputes entre regants (pagesos) i moliners.

A mida que s'anaven conreant més terres es necessitava més aigua, de la mateixa manera que l'activitat dels molins s'incrementava. Com més conreu,

22. RAFÍ, JAUME; *Apunts històrics de la Riera de Gaià, L'agricultura Medieval*, p. 9.

23. BLAY BOQUÉ, JORDI - CLAVÉ, SALVADOR ANTÓN; *El patrimoni de molins de la demarcació de Tarragona. Anàlisi i estratègies d'intervenció*. Edita: Diputació de Tarragona. (Sèrie cultura), Tarragona, 2001. p. 275, Annex 1. Descripció tècnica dels molins hidràulics.

més gra, per tant més funcionament dels molins i més necessitat de volum d'aigua, per tant, més discussions...

Aquestes disputes vénen des de temps immemorial i segons sembla que van arribar fins al segle XX. Per aquest motiu, per regular l'ús de les aigües del Gaià, es van establir concòrdies i convenis entre molins i regants, ja que tots depenien del cabal de la sèquia.

D'aquestes concòrdies se'n conserva una de l'any 1889. És una "*Concòrdia de Molinos*" entre els propietaris dels Molins de La Riera, que és una còpia de la que es va firmar el 12 de desembre de l'any 1845.⁽²⁴⁾

Aquesta concòrdia posa èmfasi que la propietat de la sèquia que va d'Ardenya a La Riera és dels quatre Molins que s'hi troben en ella. Per tant es donen una sèrie de disposicions per què aquests propietaris la mantinguin, netegin i arreglin quan faci falta. Els costos d'aquests arranjaments anaven a càrrec dels propietaris.

D'altra banda també s'especifiquen els usos de l'aigua de la sèquia: l'aprofitament d'aquesta els mesos d'escassetat (estiu), la prohibició de fer-hi més captacions, de desviar-la i la penalització per malgastar-la.

També es parla de la capacitat de la sèquia, que està calculada pel funcionament d'una sola mola dels molins. En aquest cas, l'existència de les basses era per poder fer funcionar les dues moles alhora i per donar més pressió a la mateixa.

3.6 Descripció i fitxa tècnica del Molí de la Torre

Es tracta d'una construcció molt interessant i d'importància cabdal en l'estudi de l'origen de les quadres de La Riera i de Montoliu. És una de les construccions civils més antigues de l'actual poble.

Correspon segons les seves característiques a la tipologia dels "grans molins" que es troben a la demarcació de Tarragona. Aquells que tenen dues moles, un habitatge pel moliner i un obrador.⁽²⁵⁾

Fitxa tècnica

Datació: s. XIII aprox.

Tipus de Molí: És un molí fariner hidràulic mogut per rodes o "alets" horitzontals.

Estat de conservació:

– Excel·lent. Conserva totes les seves parts, fins i tot la casa del moliner. L'únic inconvenient és que hi ha filtracions d'aigües residuals que desemboquen a l'espai dels carcaus. La sala de les moles, en certa mesura modificada per la in-

24. Doc. Notarial anomenat "*Concordia de Molinos*" transcrit al 1889, però originari de 1845. Autoritzat per D. Adelfo Fochs, Barcelona, 1889.

25. VVAA, *El patrimoni de molins de la demarcació de Tarragona*. p. 277.

roducció de cintes de transmissió i politges per fer funcionar els dos molins nous, els que molien pedra.

– Possible afectació de la bassa per l'ampliació del carrer d'entrada al poble.

– Actualment, el molí "vell" no es fa servir per a res, més aviat com a magatzem.

Codi: 0912002. Aquest molí, de la mateixa manera que el molí del Mig, de propietat Municipal, estan catalogats dins del Patrimoni de Molins de la Demarcació de Tarragona, 2001.⁽²⁶⁾

Estil: No es pot parlar d'un estil en aquest cas. Els quatre arcs apuntats són propis de l'arquitectura gòtica. En aquest cas, segurament, influïts per la manera de construir dels monjos del Cister.

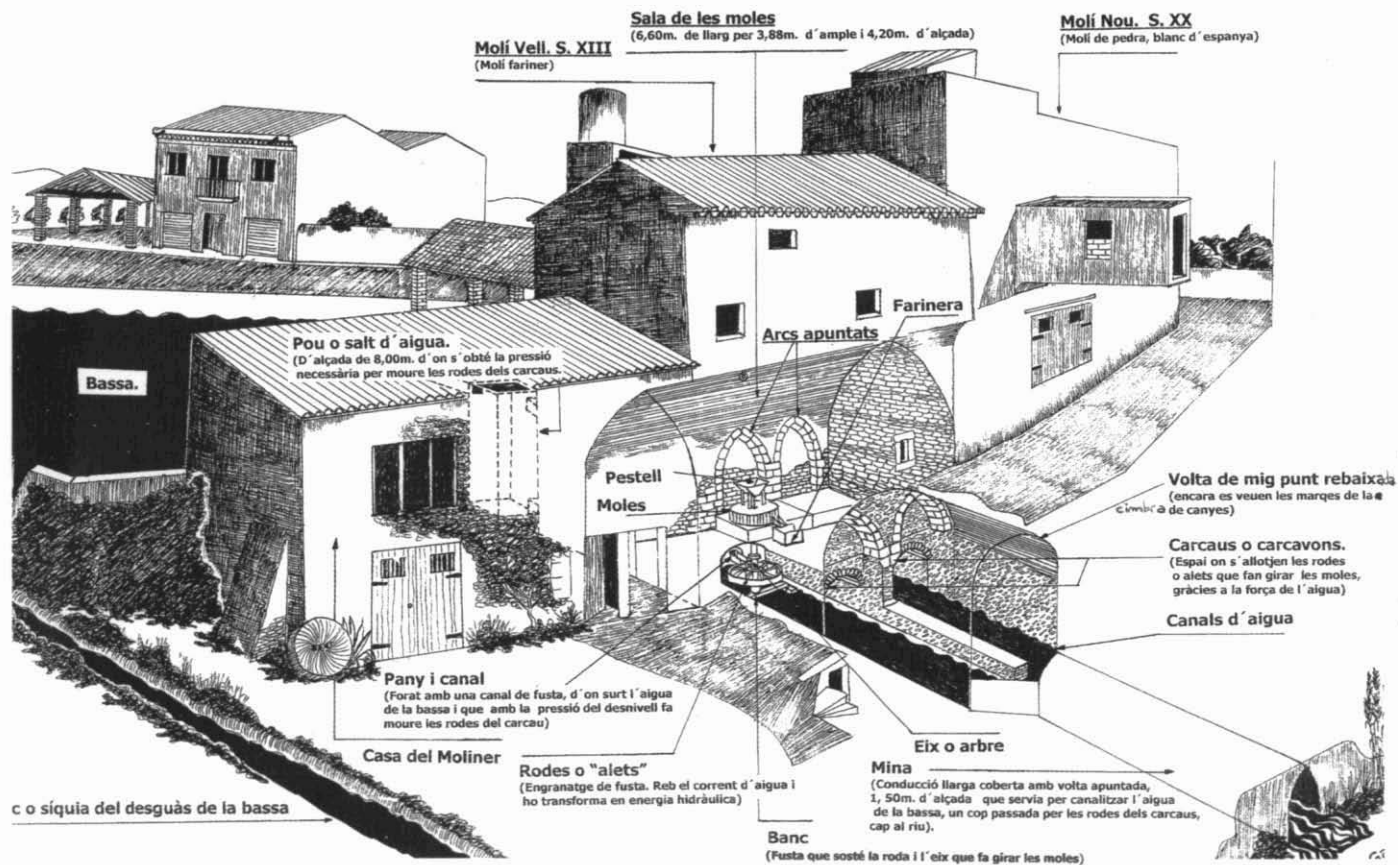
Tipus de construcció:

– Feta amb carreus* de pedra i amb un tipus d'argamassa amb pedres de grans dimensions.

– En els carcaus, els canals estan en part, excavats a la roca.

26. *Ibidem*, p. 575.

IEC, *Diccionari de la Llengua Catalana*, Barcelona, 1995.

Reconstrucció visual de l'interior-exterior del Molí de la Torre (s. XIII aprox.)

5. VOCABULARI*

- ***Blanc d'Espanya:** *Calcita mòlta, pigment de poder cobrent molt baix, emprat com abrasiu suau.* Calç blanca.
- ***quadra:** *Districte especial dins d'un terme o castell termenat.* En aquest cas, les antigues "quadras" de l'actual terme de la Riera, pertanyien al castell de Montoliu. (Castellot).
- ***Paborde:** *Cap d'una comunitat eclesiàstica, que resta sota la seva cura.* En aquest cas, L'Arquebisbat de Tarragona, al s. XIII va entrar en litigi pel domini del molí de la Torre amb els monjos de Santes Creus.
- ***carreus:** *Pedra tallada ordinàriament en forma rectangular, per a la construcció de murs i pilars.*
- ***esqueixada simple:** vegeu dibuixos.
- ***carcaus:** vegeu dibuixos.
- ***dues aigües:** Forma de teulada típica en moltes cases. Vegeu dibuixos.